

УДК 321.21 (=161.2)

<https://doi.org/10.34142/24130060.2021.23.2.07>

ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

І. О. Поліщук

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

Розглянуто основні характерні риси традиційної української ментальності у геополітичному контексті. Традиційна українська ментальність інтерпретується як глибинний підмурок сучасної політичної культури українського народу.

Доведено, що такі характеристики традиційної ментальності як екзистенціальний індивідуалізм, егоцентризм, інтроверсивність, ескапізм, консерватизм, кордоцентричність, егалітаризм, громадоцентризм, локальна обмеженість мислення, провінційність, загальна аполітичність, анархійність спричиняють перерваність та незавершеність багатьох політичних процесів в Україні.

Ключові слова: традиція, ментальність, український народ, політичний процес, геополітичний контекст.

ТРАДИЦИОННАЯ УКРАИНСКАЯ МЕНТАЛЬНОСТЬ В ГЕОПОЛИТИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

И. А. Полищук

Рассмотрены основные отличительные черты традиционной украинской ментальности в геополитическом контексте. Традиционная украинская ментальность интерпретируется как глубинный фундамент современной политической культуры украинского народа.

Доказано, что такие характеристики традиционной ментальности как экзистенциальный индивидуализм, эгоцентризм, интроверсивность, эскапизм, консерватизм, кордоцентричность, эгалитаризм, общественноцентризм, локальная ограниченность мышления, провинциальность, общая аполитичность, анархийность приводят к прерванности и незавершенности многих политических процессов в Украине.

Ключевые слова: традиция, ментальность, украинский народ, политический процесс, геополитический контекст.

TRADITIONAL UKRAINIAN MENTALITY IN GEOPOLITICAL CONTEXT

I. Polishchuk

The article is devoted to the analysis of the main characteristics of the traditional Ukrainian mentality.

The article states that the study of the problem of the Ukrainian mentality was possible for a long time only in the countries of the West, which build social life on the basis of pluralism. Scientists from the Ukrainian diaspora in the West V. Yarem, O. Kulchytskyi were the first to start studies on the Ukrainian mentality.

The traditional Ukrainian mentality is interpreted as the deep foundation of the modern political culture of the Ukrainian people.

Based on the consideration of the works of D. Doroshenko, M. Kostomarov, O. Kulchytskyi, I. Lysiak-Rudnytskyi, H. Skovoroda, D. Chyzhevskyi, and V. Yanov, the main characteristic features of the traditional Ukrainian mentality are singled out.

The main characteristic features of the traditional Ukrainian mentality in the geopolitical context are considered.

Attention is focused on such basic interconnected features of the mentality of the Ukrainian peasantry as: existential individualism, egocentrism, introversion (orientation of the psyche towards the inner world), escapism (the desire for illusory daydreaming), conservatism, cordocentrism, egalitarianism (the desire for equality), community centrism, local limited thinking, provincialism, general apoliticalness, anarchy.

The feminine element of the Ukrainian (Slavic) psyche is comprehensively considered in the context of the analysis of various deep-mental sources of anarchy of Ukrainians.

With references to historical facts, it is stated that the mental nucleus-the riser of future Ukrainianism was formed during the development of the Trypillia culture (40,000–15,000 years ago). The matriarchal traditions of this period find a natural continuation in the future, determining the high position of women in the Ukrainian environment.

It has been proven that such characteristics of traditional mentality as existential individualism, egocentrism, introversion, escapism, conservatism, egalitarianism, community-centrism, local limitation of thinking, provincialism, anarchy cause the interruption and incompleteness of many political processes in Ukraine.

Key words: *tradition, mentality, Ukrainian people, political process, geopolitical context.*

Постановка проблеми. Останні події в Україні, пов'язані, насамперед, зі збройними протистояннями на її сході, актуалізували увесь комплекс проблем, пов'язаних з розвитком вітчизняної електоральної культури, серед яких чільне місце посідає сучасна політична ментальність українського народу. Для того, щоби краще зрозуміти модерні особливості нашої політичної культури слід зупинитися на розгляді її глибинних підвалин, які у концентрованому вигляді вбирає поняття «традиційна українська ментальність». Це дозволить нам віднайти необхідні пояснення тих складних та неоднозначних політичних процесів, свідками та учасниками яких усі ми є сьогодні.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблеми українського менталітету тривалий час було можливим лише у країнах Заходу, які будують суспільне життя на засадах плюралізму. Науковці з української діаспори на Заході В. Ярема, О. Кульчицький першими започатковують студії з української ментальності. У середині 30-х років виходять «Українська духовність в її культурно-історичних виявах» В. Яреми та «Риси

характерології українського народу» О. Кульчицького. В. Ярема у згаданій праці намагається пояснити деякі прояви української культури через інтровертну психіку українців. О. Кульчицький у наведеній роботі намагається розкрити процес формування оригінальних властивостей українського менталітету, використовуючи словосполучення «вдача українця».

Трохи пізніше з'являються роботи інших авторів, присвячені різним аспектам української ментальності. Серед них «Призначення України» Ю. Липи, «Вільний народ» Б. Ольхівського, «Українська культура» В. Щербаківського, «Головні риси українського світогляду в українській культурі» Д. Чижевського та ін. Оцінюючи внесок згаданих дослідників у розробку цікавої для нас проблеми, треба зауважити, що їхні наукові зусилля у дослідженні проблеми української ментальності не відзначалися систематичним характером і не перетворилися на розгорнуті ґрунтовні розвідки.

Для нас особливу вагу має робота В. Янова «Українська вдача і наш виховний ідеал». Справа у тому, що ця праця на відміну від багатьох інших присвячена саме політичному аспектові українського менталітету. Спираючись на доробки фахівців з даної проблеми, автор пропонує цікаві пояснення тривалої нездатності українства до створення власної держави. Саме специфічні політико-ментальні властивості українців розглядаються В. Яновим як першопричина наших численних поразок у державотворчих змаганнях.

Мета статті полягає у тому, щоби розглянути основні характерні риси традиційної української ментальності у геополітичному контексті як певне пояснення тих складнощів, які ми усі переживаємо сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Численні дослідники, розглядаючи традиційну українську ментальність, майже однотайно наводять кілька базових взаємопов'язаних особливостей менталітету українського селянства, серед яких: екзистенціальний індивідуалізм, егоцентризм, інтроверсивність

(спрямованість психіки на внутрішній світ), ескапізм (прагнення до ілюзорного мрійництва), консерватизм, кордоцентричність, егалітаризм (прагнення до рівності), громадоцентризм, локальна обмеженість мислення, провінційність, загальна аполітичність, анархійність та ін.

Поява екзистенційного індивідуалізму, егоцентризму в українського селянства багато в чому спричиняється сприятливими кліматично-географічними умовами, які, на думку багатьох вчених, є одними з найкращих в світі для ведення індивідуального хліборобського господарства фермерського типу. Неосяжні смуги якісних чорноземів, великий вегетативний період створюють найліпші умови для одноосібного землеробства, але окрім того роблять українські терени неабиякою спокусою і для іноземних загарбників, експансіоністські акції яких полегшувалися внаслідок відсутності (за винятком західної частини) природних гірських кордонів.

Іншим, глибинним джерелом індивідуалізму українських селян є, спільність української та індійської протокультури, яка обумовлює формування інтроверсивного типу особистості, схильного більше до індивідуальних форм співжиття. У подальшому, з прийняттям елліно-візантійської православної версії християнства, орієнтованої на екзистенціальний індивідуалізм «внутрішньої людини», інтроверсивний тип особи, що прагне до самозаглибленого спокою лише отримує новий релігійно-світоглядний ґрунт.

Геополітична межовість України, яка знаходиться на кордоні двох цивілізацій – західної та східної і тому часто-густо ставала ареною зіткнення цих двох великих світів, відіграла теж не останню роль в усталенні українського індивідуалізму. В. Янів з цього приводу зазначає: «Коли індивідуалізм українця впливав насамперед із зустрічі з життям, в якому він мусив утриматися, виявитися, самоствердитися в найважчих умовах граничних ситуацій проміжної землі, то в дальшому цей індивідуалізм степенувався якраз з протилежних причин, коли українець залишався в собі,

утікаючи від світу й шукаючи джерел вартості в обличчі небезпек та загроз в самім собі...» (Іанів, 1992, с. 23). Постійна екзистенційна напруга в житті спонукала мирних українських хліборобів шукати підвалини власного існування у певній індивідуальній трансценденції буття, у прагненні втекти від здебільшого жахливої реальності у царину ескапізму.

Індивідуалізм українського менталітету отримав у працях дослідників найрізноманітніші епітети: «вибуялий» (В. Янів), «безмежний» (І. Мірчук), «самоізолюючий» (Д. Чижевський), «анархійний» (В. Липинський) та ін. Останній вираз найбільш влучно передає змістовне значення українського індивідуалізму щодо можливостей утворення власної держави. В. Янів зазначає у цьому зв'язку: «Український індивідуалізм, який справді поєднує нас в певному смислі з індивідуалістичною Європою, але, перейшовши межі, веде нас над провалля анархізму» (Іанів, 1992, с. 7). Гадаю, вся справа полягає у тому, що якраз не «перейшовши межі», а навпаки – не дійшовши межі. Тобто, індивідуалізм українця не «доростає» до громадського рівня та існує виключно у царині вузько егоїстичних інтересів, на побутовому рівні.

У той час, як індивідуалізм західноєвропейців, що ґрунтується на іншій світоглядно-релігійній (католицькій, протестантській) підоймі, знаходить найяскравіше втілення у суспільно-політичних справах, коли громадяни реалізують та обстоюють власні природні права. Саме тому, на мій погляд, вірніше було б казати не про безмежний, а про обмежений лише побутовою сферою індивідуалізм українства. Про це свідчать характерні народні вирази: «моя хата з краю, нічого не знаю», «нижче трави, тихше води» та ін.

У художній літературі мабуть якнайкраще українську нездатність сублімувати особисті інстинкти та нижчі емоції й інтереси у вищі, суспільні, демонструють персонажі М. Гоголя – Коробочка та Собакевич, життя яких проходить і закінчується виключно в межах власного маєтку.

Втеча українців від суспільного життя до природи (відомий український антеїзм – любов до природи) є в певному сенсі втечею від частини свого «я», пораженством, рисою ментальності, яка так чи інакше

притаманна багатьом генераціям бездержавного українства, багатомільйонної нації, що протягом всієї історії мала лише фрагментарну державність, а відтак не знаходила можливостей для самореалізації. Численні невдачі українців у спробах створення власної національної держави сформували певну психологічну травму, яка успадковується прийдешніми поколіннями від минулих у вигляді панівної непевності у своїх силах, байдужому ставленні до суспільно-політичних справ. Інтроверсивний індивідуалізм пересічного українця має за підсумок егоцентризм, який призводить до браку дисципліни, браку підпорядкування, до знецінення власних авторитетів, загалом до нездатності створити свою владу, а головне – утримати її, до утопічного гласа: «Україна без влади і без підвладних». Тобто, у кінцевому рахунку, на думку переважної більшості дослідників, саме індивідуалізм української ментальності виступає підоймою для виникнення загального анархізму, який детермінує державну неспроможність українства, його нездатність до інтеграції.

Д. Чижевський, зазначаючи, що «індивідуалізм може вести і веде до самоізолювання, до конфлікту з усім та усіма, до розкладу усякої життєвої форми», додає, що «разом з тим індивідуалізм може вести і веде в певних випадках до глибоко-позитивних форм творчості і активності» (Chyzhevskiy, 1991, s. 17). На мій погляд, варто зробити до цього суттєве уточнення: індивідуалізм насправді є джерелом для творчості й певної активності, але в українському випадку – лише для себе, для задоволення власних локальних потреб і аж ніяк не потреб суспільних. Звідси й впливає помічена ще М. Костомаровим ота українська «непостійність, недостача виразної мети, рвучість руху, прямування до виробу чогось нового й якесь руйнування недоробленого ще, все, що неминуче впливало з переваги особистості над громадськістю» (Kostomarov, 1993, s. 317). До речі, сам Д. Чижевський влучно вказує на «шаткість», тенденцію до взаємної боротьби та руйнування власних та чужих життєвих форм як на типові ознаки українства (1991, s. 17). Українське філософське думання та розуміння моралі, творення правових

норм та передусім практична діяльність впливають із поняття особистості, обмеження якої навіть в інтересах загалу завжди сприймається дуже боляче.

Філософія Г. Сковороди, яка ідентифікує індивідуалізм із Божої присутністю в людині, є найвищою квінтесенцією індивідуалістських настанов українства. «Внутрішня людина», сконцентрована виключно на себе, є для Г. Сковороди справжньою людиною, більше того – «надлюдиною», «Бого-людиною».

Наочне цінування особистості, котре виступає, безумовно, позитивним наслідком екзистенційного індивідуалізму української ментальності дає підстави дослідникам висловлювати певний оптимізм щодо перспектив демократичної еволюції українства. «Саме індивідуалізм українця, – зауважує В. Янів, – найбільше наближає нас до індивідуалістичної Європи, віддаляючи одночасно від деспотичної Москви, яка мусила завжди мати самодержця, – байдуже, царя чи диктатора: Івана Грозного, Петра Великого, Сталіна» (Janiv, 1992, s. 8). Відштовхуючись від такого порівняння, славетний етнопсихолог зауважує: «...Питання виправлення (статистських настанов українського менталітету – *I.П.*) має йти менше по лінії послаблення українського індивідуалізму ... як радше по лінії скріплювання дисципліни, розбудження бажання самопідпорядкування, визнати іншу індивідуальність, цінити чужу заслугу» (Janiv, 1992, s. 23).

В. Храмова вбачає в українському індивідуалізмі також певні позитиви, зазначаючи, що «індивідуалізм... є передумовою появи суб'єкта – особистості, котра інтеріоризуючи соціально-комунікативну базу, здатна до свідомої побудови громадянського суспільства в традиціях європейського шляху розвитку» (Khramova, 1992, s. 31).

Напевно, оцінюючи значення екзистенційного індивідуалізму українського менталітету щодо власного державотворення, варто уникати крайнощів. Істина, як завжди, знаходиться десь посередині між тезами «індивідуалізм – першопричина державної неспроможності українства» та «індивідуалізм – запорука майбутнього громадянського суспільства в

Україні». У дійсності, як на мене, своєрідний український індивідуалізм може бути важливою передумовою для розбудови у незалежній Україні розгалуженого громадянського суспільства, функціонуючого за принципами ліберальних свобод. Але для цього має здійснитися істотна трансформація змістовної суті самого індивідуалізму, який мусить вийти поза межі побутового рівня й охопити вищий, громадсько-політичний рівень стосунків.

Повертаючись до традиційної української ментальності, слід зазначити, що індивідуалістично налаштоване українство тяжіло не стільки до спілки (як, наприклад, росіяни), організаційного об'єднання, що функціонує на підвалинах єдиної мети; скільки до громадської спільноти, об'єднання більш емоційно-почуттєвого. Зазначені особливості політичного менталітету українців та росіян обумовлюють істотні розбіжності у державотворчому досвіді цих народів: бездержавне українство виявилось спроможним до створення невеликої громади, у той час як росіяни створили потужну гіпердержаву.

В. Янів схильний пояснювати український громадоцентризм таким чином: «Брак зовнішніх успіхів, брак ефективності дії, який автоматично скріплює звернення до свого нутра, поглиблює родинне почуття українця: замкнений в собі, ізольований в своїй самотності, українець, будучи в своїй людській природі соціальною істотою, мусить затужити за спільнотою, але ж він відчувається добре тільки в малому гурті: своєї громади, свого безпосереднього оточення... Коли активніші елементи не можуть в умовах недержавного життя найти свого призначення в розмірах держави, їхня увага зосереджується на малі спільноти: на громаду, зокрема, на родину» (Janiv, 1992, s. 23). На мою думку, можна припустити, що для українця громада є у певному сенсі тією ж родиною, лише у іншій царині стосунків. Маючи індивідуалістські кордоцентричні (від лат. *cordis* – серце) настанови, українство репродукує взірці родинних взаємин у галузі суспільно-політичній через створення локальних громад, які функціонують на тотожних родинним засадах.

Загальна схильність українців до малих форм організації і самоуправління призводить націю до перманентних розколів та невміння й небажання виробляти і реалізовувати глобальні політичні програми (як, наприклад, програму створення власної суверенної державності). «Групи типу спільнот, – слушно зауважує О. Кульчицький, – не вимагали і не розвивали активних настанов, навпаки, давали радше почин настановам рефлексивним, зверненим у власне нутро...» (Kulchytskyi, 1992, s. 54). Тобто, можна вести мову про те, що інтероверсивний індивідуалізм українців знаходить врешті-решт своє втілення у їхньому громадоцентризмі, у здібності лише до локальних форм політичного співжиття та співпраці.

На подібну особливість української політичної ментальності звертав увагу ще М. Костомаров, коли зазначав, що: «У розумінні українця – громада – цілком не те, що в великорусів мир. Громада це добровільне товариство людей, хто хоче – належить до громади, а не бажає – виходить з неї... У політичній сфері українці здібні були створити поміж собою добровільні товариства, зв'язані не більш, як того вимагала щоденна потреба, й міцні настільки, наскільки існування їх не шкодило незмінному праву особистої волі...» (Kostomarov, 1993, s. 320-321).

Певна аморфність громади цілком узгоджується з індивідуалістичними засобами мислення пересічного українця, який входить у громадсько-політичні стосунки за принципом достатньої необхідності. Громадська спільнота виступає як своєрідна форма політичної самореалізації українства за умов його бездержавного існування. У той же час, для утворення власної державності мікрорівень політичної свідомості (локальні, громадоцентристські настанови) має трансформуватися у макрорівень (спільну національно-державну свідомість). На заваді процесу трансформації вказаних рівнів свідомості в українському випадку ставав знов-таки екзистенціальний індивідуалізм, який детермінує типову обмеженість політичного мислення українського загалу.

У відомій роботі В. Янова «Українська вдача і наш виховний ідеал» знаходимо цікаве зауваження: «Звичайно, людина з таким відчуттям індивідуальності мусила мати розуміння рівності, і вона прагнула до рівності, отже, до знищення станових чи класових перегород. Це змагання проявилось вже в княжі часи – в часи, коли на Заході засадничо панував феодалський лад, тобто, лад із замкненими суспільними верствами, в якому був неможливий або... дуже ускладнений перехід з одного стану до іншого. В Україні три основні верстви населення – бояр, вільного загалу й невільників – не мали того характеру замкнених станів, і перехід з однієї верстви до іншої був розмірно легкий» (Іанів, 1992, с. 7). Як бачимо, екзистенціальний індивідуалізм виступає джерелом не тільки українського громадоцентризму, але й егалітаристських настанов українства, які виявляються доволі чітко вже у ранній період власного державотворення, а потім сягають апогею у козацькі часи.

Конкретне втілення егалітаристська налаштованість українського менталітету знаходить у феномені церковних братств, доступ до яких мав кожний індивід, не зважаючи на стану приналежність. Цю саму тенденцію можемо спостерігати згодом в ідеалі «Січового Братства» чи у запеклій боротьбі за збереження «козацьких вольностей».

Щоправда, заторкуючи масові психічні реагування пересічних українців на наступ московської монархії на їхні традиційні права і свободи, слід констатувати, що всенародного опору не вийшло. До наведених причин варто додати головну – глибинно-ментальну. Справа у тому, що егалітаристські настанови політичного менталітету українства врешті-решт переважили його національно-визвольні прагнення. У свідомості більшості українського загалу егалітаризм (ідея рівності) переважила над розумінням необхідності відстоювання державної незалежності (гаранта національної свободи). Тобто, традиційний український менталітет виявився схильним до визначення пріоритету ідеї рівності над ідеєю свободи. «Рівність замість свободи» – такий «обмін» для пересічного українця здавався якщо не цілком

доречним, то і не занадто жахливим. Тим більше, що загально-національні проблеми й інтереси для роз'єданого та у масі своїй аполітичного українства дуже рідко усвідомлювалися як першочергові.

Цікаво, що подібний алгоритм мислення знайде власне продовження і у наступних генерацій українців. Тут слід згадати епізод з художнього фільму «Щорс», який відбиває типову манеру мислення українських селян у період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. «А хто нас завоює, того і будемо!» - говорить українська селянка червоноармійцям, коли ті захопили її домівку. З такими уявленнями базової маси населення дуже важко просувати вперед національну справу, адже за великим рахунком народ виявляє повну байдужість до загальнонаціонального аспекту боротьби. Натомість великої популярності набувають в Україні всілякі соціальні рухи, ідейна підойма яких у тій чи іншій мірі відповідає егалітаристським настановам національного менталітету.

І. Лисяк-Рудницький звертає у цьому контексті увагу на надзвичайну популярність у той час серед українців селянсько-анархійної течії, що її очолював відомий отаман Нестор Махно. І дійсно, наочним є факт, що анархійний рух Н. Махна виступає чи не єдиним цілком українським масовим рухом, який виробляє актуальні саме для українства заклики. На жаль, гасло утворення національної держави у програмі Н. Махна було відсутнє, що з огляду на згадану логіку розсудів українських селян виглядає цілком закономірно. Проте, спостерігаємо чергове репродукування індивідуалістично-егалітаристських, консервативних та як підсумок анархійних настанов, які таким чином, отримують усталення у політичному менталітеті колоніального українства. А це у свою чергу і детермінує поразку державницьких змагань українців на початку ХХ століття, тому що створення суверенної держави виявилось не загальнонародною справою, а метою та предметом діяльності нечисленної, розколотої української політичної еліти.

Тож можна констатувати брак головних необхідних чинників для успішного державотворення: з одного боку, анархійний селянський загаль – основна маса населення, з іншого боку – не маюча належного досвіду, роз'єднана політична еліта, що складалася головним чином з представників різночинської інтелігенції. Традиційний егалітаристський негативізм у ставленні українського народу до власних провідників отримував додатковий, соціально-класовий ґрунт, який підкріплювався розпалюваними більшовиками гаслами класового антагонізму між «трудівним» селянством та «паразитичною» інтелігенцією. Врешті-решт неспроможними до державного будівництва виявилися і народ, і його лідери.

Розглядаючи інші глибинно-ментальні джерела анархійності українців, переважна більшість вчених майже одностайно називає жіночий первень української (слов'янської) психіки. Як вже зазначалося, ментальне ядро-підойма майбутнього українства формується у часи розвитку Трипільської культури (40 000-15 000 р. тому). Матріархальні традиції цього періоду знаходять природне продовження і надалі, визначаючи високе становище жінки в українському середовищі. Д. Дорошенко звертає увагу на конкретні історичні факти, які доволі яскраво підтверджують окреслену тенденцію: «По смерті Ігоря, вбитого деревлянами під час «полюддя», Ольга (його дружина – *І.П.*) якийсь час сама править державою. Вона являється прототипом пізніших гетьманш і полковниць козацької доби, які у відсутності своїх чоловіків правили краєм, видавали універсали і взагалі грали активну роль у політиці» (Doroshenko, 1992, s. 43). О. Апанович, ніби розвиваючи спостереження Д. Дорошенка, підкреслює: «На показаченій Україні жінка була рівноправною з чоловіком, навіть юридично. Чоловік ішов на Січ, на війну, а жінка – родоначальниця давала лад господарству й дітям, зберігала в часи лихоліття свою сім'ю, свій рід» (1995, s. 108).

Український фольклор дуже часто зображує ситуації, в яких жінка домінує над чоловіком, іноді навіть побиває його за «ледачість». Саме до жінки-матері звернена велика любов та пієтизм її дітей впродовж усього

їхнього життя. Україна, земля-годувальниця, природно асоціюється у хліборобів-українців з найріднішою людиною, про що свідчать вирази: «Україна-мати», «Ненька-Україна». Характер українського патріотизму у цьому зв'язку визначається як відданість дітей матері. У релігійному житті жіночий первень виявляється у пріоритеті культу Богоматері над культом Христа-Богочоловіка.

Зовнішні прояви жіночого початку в українській психіці допомагають віднайти ключ до розуміння базових якостей національної ментальності. Напевне визначальним чинником виступає матріархальний характер української родини. Як правило, в українській сім'ї функцію виховання здійснює головним чином матір, котра постійно піклується про дітей та опікає їх. Маючи переважно жіноче виховання, дитина здобуває типово жіночі риси характеру, серед яких детермінуючою є кордоцентрична емоційність. Звідси й виникає в українському менталітеті превалювання почуттів над розумом, сентиментальність, надмірна вразливість, брак вольовості, кидання від одних крайнощів до інших, непослідовність та ін.

Роль батька у виховному процесі звичайно обмежувалася в українців функцією покарання. Виступаючи дисциплінуючим вектором виховання здобичник-батько сприймається дитиною у великій мірі відчужено. Дитина мусить, скоряючись силі, слухатися, але внутрішньо протестує, прагне вирватися з-під батьківської влади. Постать батька асоціюється з владою, причому з владою як джерелом насильства. У дорослому віці людина на підсвідомому рівні репродукує негативні настанови, які сформувалися у дитинстві.

Тому влада для пересічного українця часто-густо тотожна насильству, якому можна підкорятися лише зі страху і аж ніяк недобровільно. Коли влада занепадає, нерідко настає анархія, оскільки після смерті батька (влади) сини матері (України), керуючись егалітаристськими традиціями, намагаються не допустити один одного на звільнене місце.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розглянуті особливості традиційного менталітету українства даються взнаки і сьогодні. Багато з характеристик традиційної ментальності: екзистенціальний індивідуалізм, егоцентризм, інтроверсивність, ескапізм, консерватизм, кордоцентричність, егалітаризм, громадоцентризм, локальна обмеженість мислення, провінційність, загальна аполітичність, анархійність спричиняють перерваність та незавершеність багатьох політичних процесів в Україні. Ця ситуація потребує подальших міждисциплінарних досліджень як на теоретичному рівні, так й на рівні соціально-політичних практик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанович, О., 1995. Козацтво - ментальність українського народу. *Сучасність*, 9, с. 104-108.
2. Дорошенко, Д. І. 1992. *Нарис історії України в 2-х томах*. Київ: Глобус.
3. Костомаров, М. І., 1993. Дві руські народності У: *Історія філософії України. Хрестоматія*. Київ: Либідь. с. 317-321.
4. Кульчицький, О., 1992. Світовідчуження українця. У: В. Храмов, ред. *Українська душа*. Київ: Феніксу с. 48-65.
5. Храмова, В., 1992. До проблеми української ментальності. У: В. Храмов, ред. *Українська душа*. Київ: Фенікс. с. 4-35.
6. Чижевський, Д. 1991. *Нариси з історії філософії на Україні*. Нью-Йорк.
7. Янів, В., 1992. Українська вдача і наш виховний ідеал. *Літопис червоної калини*, 6-7, с. 6-8, 21-23.

REFERENCES

1. Apanovych, O., 1995. Kozatstvo - mentalnist ukrainskoho narodu. *Suchasnist*, 9, s. 104-108.
2. Doroshenko, D. I. 1992. *Narys istorii Ukrainy v 2-kh tomakh*. Kyiv: Hlobus.
3. Kostomarov, M. I., 1993. Dvi ruski narodnosti U: *Istoriia filosofii Ukrainy*. Khrestomatiia. Kyiv: Lybid. s. 317-321.
4. Kulchytskyi, O., 1992. Svitovidchuvannia ukrainsia. U: V. Khramov, red. *Ukrainska dusha*. Kyiv: Feniksiu s. 48-65.
5. Khramova, V., 1992. Do problemy ukrainskoi mentalnosti. U: V. Khramov, red. *Ukrainska dusha*. Kyiv: Feniks. s. 4-35.
6. Chyzhevskyi, D. 1991. *Narysy z istorii filosofii na Ukraini*. Niu-York.
7. Ianiv, V., 1992. Ukrainska vdacha i nash vykhovnyi ideal. *Litopys chervonoj kalyny*, 6-7, s. 6-8, 21-23.

Інформація про автора

Поліщук Ігор Олексійович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків); e-mail: i_polischuk@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6864-4425>

Стаття надійшла до редакції: 29.10.2021 р.

Прийнята до друку: 19.11.2021 р.